

CONSTANTIN IORDACHI és MARIUS TURDA

Politikai megbékélés versus történeti diskurzus: az 1989-1999 közötti román történetírás Magyarország-percepciója

A kommunizmus bukása, a hidegháború vége, a politikai demokratiszálódás és a Nyugat gazdasági és biztonsági intézményeibe való be- tagolódás általános folyamata egyre fokozódó politikai együttműködésre készítette Közép- és Délkelet-Európa országait. A régióban zajló identitás- váltások és az imaginárius társadalmi jövőkép rekonstrukciója azonban nem idéztek elő jelentékeny változásokat az egymásról alkotott felfogásokban. Közép- és Délkelet-Európa kollektív mentális földrajzát továbbra is mítoszok, előítéletek, negatív sztereotípiák határozzák meg, valamint a hajdani kommunista tömbhöz tartozott államok közül néhánynak egy elitista – ki- záró és normatív jellegű – hegemónikus politikai fogalomként érzékelt „Eu- rópa”-ból való jelképes kirekesztése jellemzi.

Cikkünkben ama változásokat követjük nyomon, amelyek az utóbbi évtized román historiográfiai diskurzusában Magyarország történetének ér- telmezése kapcsán mentek végbe. Kísérletünkkel a román akadémiai körök Magyarország-képének néhány összetevő elemét kívánjuk feltárni. A ro- mán-magyar államközi kapcsolatok az elmúlt évtizedben látványos pályát futottak be: a diplomáciai konfliktusoktól végül az együttműködésig, a po- litikai-katonai partnerségig jutottak el. Miután túlléptek a romániai magyar nemzetiség státusát vitató nyolcvanas évekbeli éles ideológiai konfrontáció- kon, valamint az 1990-es marosvásárhelyi erőszakos interetnikus összetűzé-

seken és az 1990-1994 közötti magasszintű politikai kontaktusok hiányán, Románia és Magyarország 1996-tól kezdődően olyan megbékélési és partnerségi mechanizmust építettek ki, melyet egyöntetűen „Európa és az egész világ számára modellértékű”-nek minősítettek.¹ Az európai integrációs folyamat által ösztönzött két ország politikai elitje programjainak nacionalista prioritásait a stabilitást teremtő tényezőnek tekintett kétoldalú gazdasági, politikai és katonai együttműködéssel cserélte fel.² Románia és Magyarország a francia-német politikai megbékélés mintájára a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozásukat előmozdító³ hosszútávú együttműködési viszonyt alakítottak ki. A szinte kizárólag csak a politikai elitek által szorgalmazott és a nemzetközi közösség döntő befolyása nyomán létrejött román-magyar megbékélés nem támaszkodik viszont a két ország közvéleményét uraló, egymásról alkotott képének valós megváltozására. Bejárattott közhelyek, előítéletek és kölcsönös megbélyegzések élnek tovább a kollektív emlékezetben, a közbeszéd, – sőt ami méginkább figyelemreméltó – a történészek szakmai diskurzusában is.

Az 1989 utáni történeti tanulmányok sokaságából itt csak azokat emeljük ki, amelyeket szerzőik szempontjából tartunk reprezentatívnak. Eljárásunk értelmi menetének időrendje három részre tagolódik. Az elsőben a vita tényleges historiográfiai kontextusát vázoljuk fel, különös tekintettel a románok történelmét összefoglaló művekre, és arra a módra, ahogyan ezek Magyarország történetének a románokéval összefüggő eseményeit kezelik. A második részben azokat a főbb historiográfiai irányzatokat és értelmezési eljárásokat tárgyaljuk, amelyek – az egymással versengő román és magyar történetírás közös területének számító – Erdély percepiálására és történetének elemzésére összpontosítanak. Az utolsó részben a Közép- és Délkelet-Európáról szóló – a szociológia, a kulturális antropológia és az eszmetörténet elemeit vegyítő, interdiszciplináris módszertant használó – új diskurzus jellegzetességeit elemezzük. Barangolásunk az utóbbi évtized román történetírásában két dologra vállalkozik: egyrészt a Magyarországról és a magyarokról folytatott viták tárgyával kapcsolatosan napirendre tűzött értelmiségi attitűdök leírására. Másodsorban arra keresünk választ, hogy mennyiben beszélhetünk a két világháború közötti időszakban és a kommunizmus éveiben működött történetírói iskolák, valamint a mai irányzatok közötti „folytonosságról”.

*A vita historiográfiai kontextusa:
román történészek Magyarország történetéről*

Az 1989 decemberét követő kulturális rendszert mintha alig érintették volna az időközben bekövetkezett mélyreható változások. Jeles történészek – közöttük Alexandru Zub, Lucian Boia vagy David Prodan – 1989 végén tett nyilatkozatai, melyekben győzedelmesen bejelentették a kommunizmus alatti történetírásban olyannyira nyilvánvaló ideológiai lezüllyeléssel és hamisítással való szakítást, ma már inkább csak értelmiségi újgyakorlatnak, pusztá törekvésnek tűnnek, semmint valós, történeti ténynek.⁴ Felhívásuknak viszont megvan az a nagy előnye, hogy a történész (általánosítva bármelyik értelmiségi) önazonosságának dilemmáját a Nemzeti Történelem és a nemzeti szellem szétszóródásának valódi fokmérőjének tekinti, ám egyben a védelmi terének tekintett nyilvánosságban ragadja meg. Emiatt aztán egyáltalán nem meglepő, hogy a román kultúra tájait a nemzeti önazonosságról szóló tanulmányok uralják. Ezekben mind gyakrabban fordulnak elő Magyarország történetére vonatkozó utalások, amelyek valójában a magyarokról alkotott képnek a román történetírásban elfoglalt előkelő helyét igazolják vissza. Így például Lucian Boianak, a Bukaresti Tudományegyetem professzorának, a kommunista történetírást jellemző mítoszok egyik leg-hozzáértőbb kritikusaként értékelése szerint a román-magyar konfliktus a román historiográfia uralkodó témái közé tartozik.

Véleménye szerint a kommunista rendszer által ügyesen táplált traumatizáló történeti emlékezet folytonossága nyomán bizonyos „szélsőséges vélemények” valóságos „pszichózissá fajultak”, olyan mitikus forгатókönyvvé, amelyben „Magyarország uralkodó szerepre tesz szert, amennyiben neki rendelik alá Románia minden döntő eredményének alakulását. Magyarország nagyhatalom alakjában jelenik meg – nyilvánvalóan minden valós alap nélkül –, mely képes arra, hogy egy területét és népességét tekintve nála két és félszer nagyobb országot, mint amilyen Románia, egyszerűen legyőzzön.”⁵ Magyarország ily módon, hegemonisztikus mítosszá vált, amely maga alá rendeli a román történetírás egészét: „Már a románok történetét is úgy kellett felfogni, hogy az ne tegyen engedményeket a magyar álláspontnak, hogy semmi olyasmit ne állítsunk, ami esetleg Magyarországot juttatná előnyhöz (a szigorúan vett ‘magyar ügy’ miatt nem lehetett szakmai nyíltsággal vizsgálni olyan kérdésköröket, mint amilyen a román kontinui-

tás, Erdély története vagy éppen a román területek közötti kapcsolatok és egyesülésük problémája). Hogy ne veszítsenek Budapesttel szemben, a románok így önként ülnek Magyarország utánfutójába, és válnak függővé mindattól, ami ott történik, és amit ott mondanak.”⁶

Lucian Boia a következőkben jelöli meg a román történetírás Magyarország-képének meghatározó vonásait: 1) e kép polimorf természetű, alkotóelemei gyakran az összeesküvés hangsúlyozottan „valós következményekkel” járó mítoszában szerveződnek: „külső ellenség” (Magyarország), „belső ellenség” (a romániai magyarság), illetve a Romániát fenyegető nemzetközi összeesküvés (értsd: „a külföldön élő magyar diaszpóra románellenes lobbija”); 2) a Magyarországról alkotott kép negatív tartalmú, a két ország közös történetének csak konfliktusos mozzanatait tartja nyilván, hiányoznak belőle a közös múlt és az időszakos együttműködések értékelendő elemei; 3) ez a konfliktusterhes képalkotás ideológiai funkciót tölt be, így a politikai legitimáció és a nacionalista tömegmozgósítás modellértékű eszközeként használják. A romániai magyar közösség státusza kapcsán kiéleződött román-magyar diplomáciai konfliktusok, valamint a magyar vezetés reformizmusa és a Ceaușescu-féle politikai rezsim erősödő sztálinizmusa közötti ideológiai konfrontáció fokozódása, különösen a nyolcvanas évek végén, a Magyarországról alkotott kép ideológiai vonatkozásainak olymértékű felnagyításához vezetett, hogy az végül a román történetírás valóságos kényszerképzetévé vált. A kommunista hatalom hivatalos propagandája újraélesztette és felerősítette a román-magyar történelmi konfliktusok sérült emlékezetét, a magyar történelmi revizionizmus kivédését és ellensúlyozását pedig a román történetírás, sőt, mi több, a román diplomácia elsődleges feladatává minősítette; 4) Magyarország képe központi helyet foglal el a román történetírásban: a radikális másság modelljeként a magyarokról alkotott kép közeli kapcsolatba került a románok identitásbeli kényszerképzetével és az önmagukról alkotott képpel. A magyarokról vallott kép így a román önazonosság-tudat ideáltipikus önképének létrehozásában a szimbolikus ellensúly szerepét tölti be.

Lucian Boia tipológiájának szemléltetésére a románok történetét összefoglaló olyan három művet választottunk ki, melyek mind a megközelítés módja, mind pedig a kutatás kinyilvánított célja tekintetében eltérnek egymástól: Neagu Djuvara *O scurtă istorie a românilor, povestită celor tineri* [A románok rövid története, fiataloknak] című könyvét, mely egyszerűségével,

olvasmányosságával és tág látókörével tűnik ki; Florin Constantiniu nagy-közönségnek szánt munkáját, az *O istorie sinceră a poporului român* [A román nép őszinte története] címűt, mely magányos kísérletet tesz a nacionalista kánon *sine ira et studio* értelmében vett újraírására; a harmadik pedig az *Istoria românilor* [A románok története], mely egy kiváló román és külföldi szerzők együttműködéséből született nagylelkűtű szintézis, amiben Románia modern és jelenkori történetének tárgyalását szándékosan „elfogulatlan” külföldi szerzőkre bízták.⁷ A magyarokról mindhárom műben Pannóniában való, 9. század végi letelepedésüktől kezdődően esik szó. E művek szerzői kiemelten foglalkoznak a „Magyar Királyságot megalapító, a magyarokat a keresztény vallás felvételére kötelező”⁸ I. István király személyével. Értékelésük szerint a nyugati világ politikai és egyházi szervezeti formáinak átvétele fontos geopolitikai szerephez juttatta a Magyar Királyságot Közép-Európában: „a keresztény világ előőrsévé tette”⁹, ugyanakkor „magasabb szervezettséget és hatékonyságot kölcsönzött a magyarok terjeszkedésének”.¹⁰ Bár elismerik a Magyar Királyság szerepét az Oszmán Birodalom ellen indított kései kereszties hadjáratokban, a román szerzők azzal, hogy a magyarok törökellenes politikájának „gyengeségeit” hangsúlyozzák ki, közvetve Moldova és Havasalföld, valamint az erdélyi és bánági „román katonai elemek” döntő jelentőségét sugallják a kereszténység védelmében vívott harcokban. A román szerzők ily módon a román származású, de ugyanakkor harcos katolicizmus által fűtött Hunyadi János személyiségét emelik ki. Ezzel szemben fiát, Mátyást – kit váltakozva hol Mateiként, hol Mátyásként említenek – „a magyarok egyik legnagyobb, igen rátermett és nagyon művelt”, ámde „sajnálatos módon túlságosan is becsvágyó és hataloméhes királya”¹¹-ként jellemzik. Miután „Magyarország királya lett, olyanmilyra tökéletesen idomult a magyar nemességhez, hogy [a román historiográfia kései bánatára] teljesen megfeledezett román származásáról”.¹²

Az idézett három szerző történeti elbeszélését az erdélyi és bánági román népesség magyarországi státusának kérdése uralja. A Magyar Királyságot ugyanakkor „Szent István koronája alá rendelt és mind nyilvánvalóbb asszimilációs törekvéseket mutató területi és etnikai konglomerátum”¹³-nak tekintik. Bár kijelentik, hogy e kérdésnek nincs „ma már semmiféle gyakorlati jelentősége”, a mai magyar történetírással gyakran vitába szállva mégis tág teret szentelnek a dákoromán kontinuitás tétele és az Anonymus-krónika történeti hitelessége melletti érvelésnek. A nemzeti-kommunista történetírás szem-

léletével meglepő összhangban a szerzők következtetése az, hogy Erdélyben a románok voltak etnikai többségben, s ebből a szempontból tekintve jelentük lényegi szerepet játszott Erdély későbbi fejlődésében.

A román szerzők továbbra is kétértelműek Erdély politikai státusának megítélésében. Inkább csak kimondatlanul, semmint kimondva elismerik ugyan Erdély Magyarországhoz való tartozását, ám annak történetét valójában a románok politikai, gazdasági és kulturális egységének Nicolae Iorga által kimunkált romantikus mítosza szerint tárgyalják: „a három román állam” kifejezés Erdély, Havasalföld és Moldva egységes történeti fejlődését sugallja. A Magyar Királyságot ugyanakkor csak sporadikusan, külső politikai tényezőként említik. Erdély középf- és újkori történetének elbeszélését azonban a románoknak a kiváltságos középkori nemzetek sorából való hajdani kirekesztése által kiváltott ellenérzés és neheztelés uralja. Így aztán nagy teret szentelnek az erdélyi vajdaság magyarok általi fokozatos meghódítását és gyarmatosítását, a románok földjüktől való megfosztását, az új politikai és vallási intézményekből való kirekesztését, valamint a román politikai elit kizárását vagy elmagyarosítását leíró részeknek. A szerzők jellemzése szerint a 16-17. századi Erdély valóban „a tolerancia tere, csak éppen a románok számára nem az”.¹⁴ Ugyanakkor az 1848-as magyar forradalmat nagyrészt csak a román-magyar szembenállás perspektívájából, míg a dualizmus korát annak szisztematikus, a románok elnemzetlenítésére törekvő politikája alapján ítélik meg. Ennek következményeként Budapest 1919-es katonai megszállásának Constantiniu jelképes értéket tulajdonít: „az Erdélyben századokon át elviselt elnyomatás és megaláztatás kiegyenlítését. A román közvéleménynek nyújtott eme elégtétel híján nehezen lett volna elképzelhető a két nép és állam közötti megbékélés”¹⁵. Constantiniu a román-magyar szembenállás „történetének” újabb traumatikus mozzanatait írja le, amikor magyar csendőrök által 1918-ban Facsádon és Székelyföldön az egyszerű román lakosok ellen elkövetett „borzasztó” kegyetlenkedéseit eleveníti fel. Budapest elfoglalását ugyanakkor nem tekinti bosszúállásnak, „hiszen a román katonai szervek derék magatartást tanúsítottak, és a lakosság megsegítésére humanitárius akciókat kezdeményeztek”.¹⁶ Hasonló szellemen fogant Djuvara értékelése, miszerint „a magyarok hálával tartoznak nekünk, mert megszabadítottuk őket a kommunizmustól”.¹⁷

Végül, az 1956-os magyar forradalom és annak a román-magyar kapcsolatokra tett hatása képezi azt a történeti témakört, amely kivételes figye-

lemnek örvend. Constantiniu és Deletant egybehangzó értékelése szerint a magyar forradalom döntő mozzanatot jelentett a romániai kommunista rezsim történeti alakulásában. A román hatóságokat mindketten a magyarok kilépését megakadályozó szovjetek legaktívabb szövetségesének tartják: „aki Nagy Imre Romániába való erőszakos elhurcolása gyűlöletes fedezőjének szerepét is elvállalta”.¹⁸ Együttműködéséért cserébe a bukaresti vezetés, Deletant szerint, szabadabb kezet kapott a nemzeti kérdés kezelésében, ami viszont negatívan hatott vissza a romániai magyar kisebbség helyzetére. Az említett angol szerző, Constantiniutól eltérően, a gazdaság modernizálásának Ceaușescu-féle politikáját és a nemzeti kisebbségek helyzetének folyamatos romlását is átfogó elemzés tárgyává teszi. Ugyanakkor kiemeli az 1980-as évek román-magyar diplomáciai szembenállásának elmélyülése és a kommunista rezsim általánosuló gazdasági és ideológiai válsága közötti szoros összefüggést.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy az idézett, nagy nyilvánosságna szánt történeti összefoglaló művek Magyarország-recepciója felszínes és az értelmezések tekintetében sokkal inkább egynemű, semmint tagolt. E helyzethez hozzátartozik az eredeti hivatkozási alap teljes hiányának ténye is: nem íródott egyetlen román nyelvű „Magyarország története” sem. Mi több, gyakori problémák ellenére sem létesült valódi párbeszéd a romániai és a magyarországi történészközösségek között. Még az 1986-ban, a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt megjelent és oly sokat szidott *Erdély története* sem talált román fordítóra és kiadóra. Ez persze megfosztotta a szélesebb olvasóközönséget az összehasonlító és az önálló ítéletalkotás lehetőségétől. A Magyarországról folytatott történeti diskurzus igazából csak Erdély kérdésre korlátozódik, Magyarország képét pedig kizárólagosan ugyancsak Erdély történetének – román-magyar historiográfiái vitákat kavará – szempontjából ítélik meg.

Erdély és az egymással versengő historiográfiák

Azok a szerzők és értelmezések, amelyekkel a következőkben foglalkozunk, nem tartoznak feltétlenül egyazon értelmiségi nemzedékhez. Szakmai képésük teljesen véletlenszerű feltételei miatt az egyes szerzők sokkal inkább egymástól eltérő történetírói forrásjegyzék szerint munkálkodnak (ami akkor is igaz, ha a kölcsönhatások igencsak látható módon nyilvánul-

nak meg). Az Erdélyről írott könyvek általában csak az ottélő románokról szólnak. A magyarokat idegenekként mutatják be, akiknek közvetlen célja a többséget képező román lakosság „elnyomása” volt.¹⁹ Erdély (akár román, akár magyar területként való) történeti bemutatása a hatalom legitimálására és a szembenállásból fakadó konfliktusok újratermelésére készíti a két tábor értelmiségét.²⁰ Jól szemlélteti ezt Alina Mungiu-Pippidi nemrég tett megjegyzése, miszerint „melyik az a tárgykör, amely mindannyiunkban a legrimitívebb érzéseket hozhatja felszínre, ha nem Erdély? E régió a két nemzet politikai vitájának, valamint nemzet- és azonsságtudatot építő törekvéseinek a szíve, amelytől mindannyiunk önbecsülése függ.”²¹ Nem csoda hát, ha a román történetírás a „román egységes nemzetállam” százévnnyi fennállása után is még mindig arra helyezi a hangsúlyt, hogy újabb érveket gyártson az „Erdély – román föld” című tétel alátámasztására. Olybá tűnik, mintha e régió a románok politikai, társadalmi és kulturális erőfeszítéseit kiválogató és ellenőrző szűrőjeként, és ezzel egyidejűleg a román állam megfelelő működésének szimbólumaként működne.

Az Erdélyre és annak Romániához, valamint Magyarországhoz fűződő kapcsolataira vonatkozó kutatások lényegében négy nagy historiográfiai irányzatba sorolhatók. Az első és ugyanakkor a legrégebb és legnépesebben képviselt irányzat a 19. századi romantikus–nacionalista történetírásban (sajátosan Nicolae Iorga írásaiban), illetve az 1918-as egyesülés és az egységes román nemzeti állam létrejöttének tulajdonítható húszas-harmincas évek győzelemittas historiográfiájában gyökerezik. Ennek az irányzatnak a jellemzői jórészt nemcsak a kommunista, hanem napjaink történetírásában is fennmaradtak. Ide sorolhatók olyan neves történészek, akikről kevesen hinnék el, hogy a román történetírás eme kategóriájába tartoznak, úgymint Ștefan Pascu,²² Ion Coja,²³ Mircea Zăciu,²⁴ Titus Podea²⁵ vagy David Prodan.²⁶ A kommunisták és a nacionalisták kedvenc témái („a mindenkor egységes nemzeti román állam”, az összrománság politikai egységéért folytatott évszázados harc, a mindenkor irredenta Magyarország²⁷, a történelmi magyar állam nemzetiségeket elnyomó politikája 1918-ig²⁸, az erőszakos elnemzetlenítés stb.) az Erdélyre és Magyarországra vonatkozó könyvek érvelésének központi magvát képezik továbbra is. Ez a fajta diskurzus a *Románia története – Erdély*²⁹ című vaskos kötetben jut a tetőpontjára. A kötet szerzői között találjuk az Erdély történetével foglalkozó összes ismert történészt, mint például Liviu Maiort, Gelu Neamțut vagy Șerban Polverejant. A szer-

zői kollektíva munkájának összehangolásával Anton Dragoescu közgazdászt bízták meg, a könyv megjelenését pedig Gheorghe Funar, Kolozsvár nacionalista és magyarellenes polgármestere pártfogolta. A könyv szerzőinek be nem vallott szándéka az, hogy méltó viszonzását adják – legalább a mű két-kötetnyi terjedelmével – a Magyar Tudományos Akadémia által 1986-ban kiadott *Erdély történetének*. Ami e műben már első látásra is meghökkentő az az, hogy a benne tárgyalt témák természete folytán a könyv címe egyszerűen „Az erdélyi románok történeté”-nek kellett volna lennie, vagy még pontosabban „Az erdélyi és a magyarországi románok egyfajta története”. Olyan története, amely teljesen eltekint a történelmi keretektől, és nacionalista túlzásaival sokkal inkább hátrányos helyzetbe hozza a románokat, ahelyett, hogy részvétet keltene irántuk. A magyarokról is szó esik a könyvben, ám szerepük és a róluk alkotott kép teljességgel negatív jellegű.

Az előbb leírt perspektívával szorosan összefüggő másik irányzatnak, mely Erdélyt Közép-Európa geostratégiai nagy fontosságú területeként tartja számon, az Erdélyről szóló klasszikus történeti elbeszélés nevet adhatjuk.³⁰ Ebbe a kategóriába sorolhatók azok a történészek, akik külföldi forrásokra való utalások bevezetésével, az eddig „retrográdnak”, „jelentéktelennek” vagy ideológiailag túlfűtöttnek számító tárgykörök kutatásával (versengő nacionalizmusok, vallási és demográfiai vonatkozások, román-magyar kapcsolatok az 1848-as forradalom időszakában, az erdélyi román föderalizmus vagy az 1918-as viták egy Duna menti köztársaság létrehozásának és Erdély Romániába való integrációjának lehetőségéről) a nemzeti kommunista kánon némi tematikus kiterjesztését és gazdagítását kísérik meg.³¹ Ez a történészcsoport (amelyet leginkább Camil Mureșeanu³², Sabin Manuilă³³, Liviu Maior,³⁴ Ștefania Mihăilescu,³⁵ Nicolae Bocșa³⁶ és Gheorghe Iancu³⁷ képvisel) elfogadja a tényt, hogy a revíziók korában, mint amilyen a jelenlegi időszak is, mind kevesebb azok száma, akik szerint az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése ideális helyzetet teremtett volna Közép- és Kelet-Európában. Bár távol állnak attól, hogy valódi bírálóknak vessék alá a románok történetéről szóló nemzeti vulgátát, és hogy revízió alá vegyék a román nép több évszázados politikai egységére vonatkozó historiográfiai és államfilozófiai alapító-mítoszokat, ezek a történészek mégiscsak egyfajta érzelmi távolságtartást teremtenek az „előírt” témákkal szemben, s néha, komoly szakirodalomra támaszkodva sikerül is nekik a valódi, tagolt történeti diskurzus szintjére emelkedni.

A harmadik irányzat a legutóbbi időkben körvonalazódott. Főszereplői olyan fiatal történészek, szociológusok és antropológusok, akik a kolozsvári Erdélyi Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja, valamint az *Altera*, a *Transylvanian Review* vagy az *Echinox* című lapok köré csoportosulnak. Sorin Mitu³⁸, Florin Gogîltan³⁹, Ovidiu Pecican, Victor Neumann⁴⁰, Valeriu Leu⁴¹, Toader Nicoară⁴², Maria Crăciun vagy Ovidiu Ghittă⁴³ például a román historiográfia elméleti tudatlanságát, a faktológiához való rögeszmés ragaszkodását, a nyugati történetírás főbb irányzataival folytatandó dialógus hiányát teszik kritikai vizsgálat tárgyává.⁴⁴ Ez a diskurzus a regionális sajátosságok, az európai nyitás, az imaginárius és Erdély kulturális sokszíntűségének kutatására összpontosít. Az erdélyi magyarokat – a román történetírásban először – komplex történeti összefüggésekbe és soknemzetiségű környezetbe ágyazottan kultúrateremtő, a többi nemzetiségi csoporttal együttműködő tényezőként jelenítik meg. A fiatal nemzedékhez tartozó történészek a történelmi helyzet adta konjunkturális adottságok és „a regionális sztereotípiák által erősen befolyásolt erdélyi sajátosságok” tudatában Erdély „demitizálását, helyesebben önazonosságának kritikai elemzését”, valamint a román és a magyar nemzeti mitológiában rögzült Erdély-képek egyidejű instrumentalizálását tűzték maguk elé. Ugyanakkor, legalábbis pillanatnyilag, elutasítják a régió föderalizálását célzó megoldásokat. Azt sugallják, hogy Romániában nem a geopolitikai elméletek, hanem a piacgazdaság, a jogállam és a polgári intézmények konszolidációja élvez elsőbbséget.⁴⁵ A tankönyvekben, a tömegtájékoztatóban és az erdélyi viszonyok alakulásáról folyó politikai vitákban megjelenő új diskurzus helyzete a nemzeti kommunista történeti szentírás és a román társadalomban megnyilvánuló széleskörű nacionalista összhang keresztttüzében igencsak nagy visszhangot keltett.⁴⁶

Közép-Európa és a román-magyar kapcsolatok

Az új történész-nemzedék erőfeszítéseit támasztják alá a politikaelmélet, a kulturális antropológia, a társadalmi pszichológia és a szociológia felől közelítő Gabriel Andreescu⁴⁷, Molnár Gusztáv⁴⁸, Alina Mungiu-Pippidi, Sorin Antohi⁴⁹ vagy Magyar-Vince Enikő⁵⁰ nevével fémjelzett újabb tanulmányok. E szövegek diszkurzív környezetét a nyolcvanas években lengyel, magyar és csehszlovák értelmiségiek által újraélesztett Közép-Európa-mítosz

képezi. A román értelmiségiek az éppen adott politikai konjunktúra és saját ideológiai opcióik függvényében eltérően reagáltak Közép-Európa kulturális egységének mítoszára. Ebből a szempontból legalább négy irányzat különíthető el.

Kezdetben (1990-1996) a demokratikus ellenzék nagy többsége, legalábbis a nyilatkozatok szintjén, elismerte Romániának Közép-Európától való megkülönböztetését. Látnivalóan ezt azzal a politikai szándékkal tette, hogy az Iliescu által vezetett, demokráciát nélkülöző kormányzat helyben topogását lejárassa. Végsősoron ez az elképzelés a románok újabb jelképes kirekesztésének (és önkirekesztésének) bensővé tett elfogadását sugallja, ami viszont erős pszichoszociális határokat válthatna ki a románok közösségi tudatában.⁵¹ A következő irányzat visszautasítja Közép-Európa kulturális egységének mítoszáét. Olyan ideológiai konstrukciónak tekinti, amely nem egyfajta pozitív identitás és értékközösség igenlő kifejezése, mint inkább Oroszország és a többi délkelet-európai állam kirekesztésén, „egzotikussá tételén” alapszik. A radikális regionalizmus híveinek reagálása a Közép-Európa mítoszra az egységes román ideológia és azonosságtudat jelképes megtörését jelenti. Molnár Gusztáv és Sabin Gherman például azt sugallva, hogy Románia bizonyos vidékei, jelesen Bánság és Erdély, az ott honos történelmi hagyományok, a vallási türelem és a sok nemzetiség együttélése folytán könnyebben integrálódhatnak Európába, közvetlenül vagy közvetve a románság azonosságtudatában fellelhető különbségek léte mellett érvelnek. Egy behatárolt szakirodalom felől közelítve – amely ugyan a Közép- és Kelet-Európáról folytatott vitákat uralta (lásd Samuel P. Huntington „civilizációk ütközése”-nek elméletét), ám ugyanakkor elsöprő erejű kritika fogadott „orientalista”, Kelet és Nyugat⁵² különbözőségét lényegivé merevítő szemlélete miatt – az említett szerzők azt állítják, hogy Erdély és Bánság Európához tartozik⁵³, mivel ott a polgári társadalomnak és a politikai pluralizmusnak sokkal nagyobb hagyományai lelhetők fel, mint Románia egyéb vidékein, amelyeket akaratlanul is a Balkánnal társítanak.

A Közép-Európa-mítoszra való reagálás negyedik módozatát, különösen 1996-tól kezdődően, az a vágy élte, hogy Románia a visegrádi országok közösségével gazdasági, politikai és kulturális együttműködésre lépjen. Az 1996-os román-magyar politikai megbékélés, valamint az 1997-es stratégiai partnerség Kovács László és Adrian Severin által kezdeményezett – a két ország euro-atlanti integrációjának előjátékának tekintett – folyamatá-

val párhuzamosan számos román értelmiségi látta szükségét annak, hogy a két nemzet közötti kulturális megbékélést is támogassa. Érvelésük a sorszerű szomszédságra, az elkerülhetetlen egymásrautaltságra, a román külpolitika államrezonjának pragmatikus követelményére (Antohi), az egymást kiegészítés történelmi szükségszerűségére (Zub), a kölcsönös együttműködés történelmi hagyományainak felelevenítésére (Iordan Chimet) alapoz. Ezt a kezdeményezést erősítette fel a Smaranda Enachehez vagy Gabriel Andreescuhoz hasonló értelmiségiek polgári aktivizmusa. A román-magyar megbékélés legkövetkezetesebb szószólóiként Smaranda Enache és Gabriel Andreescu a romániai magyarság szerepének újraértékelésére tesznek kísérletet.⁵⁴ Andreescu szerint „a magyarok erőteljes jelenléte az ország nyugati kapujánál, a magyar nemzetiség Magyarországtól is támogatott harca az ‘egységes nemzetállam’ nosztalgikus hívei által javasolt játékszabályoktól eltérő szabályok bevezetéséért”, a magyar nemzetiséget Románia európai integrációjának „mozdonyává” lépteti elő.⁵⁵

A román-magyar megbékélés folyamata számos olyan politológiai, szociológiai és antropológiai tanulmány megjelenésének kedvezett, amelyek a román és a magyar politikai közösségek nacionalista „bibliája” által gerjesztett és fenntartott kölcsönös kirekesztés és türelmetlenség leépítésére (Magyari-Vince Enikő), az egymásról alkotott kollektív képzetek, az erdélyi románok és magyarok eltérő politikai és szociológiai identitásának elemzésére (Alina Mungiu-Pippidi, Irina Culic és mások⁵⁶), az egymás közötti konfliktusok megoldását célzó különféle javaslatok kidolgozására tesznek kísérletet. Kisebb mértékben ugyan, de a történetírás is részese volt a megbékélési folyamatnak. Az újabb dolgozatok a történetírás nacionalista kánonok alóli felszabadítását, a vitatott történeti események közös újraértelmezését, a magyarok története és a két nemzet azonosságtudatában fellelhető közös elemek kutatása iránti érdeklődés felkeltését kezdeményezik és szolgálják.⁵⁷ Sorin Antohi például úgy értékeli, hogy a hosszas közös történelmi tapasztalat okán „a magyarok számunkra többek, mint szomszédok”, éppen ezért „identitás-problémáikról többet kellene tudni Romániában”, annál is inkább, mivel „a románság önazonosságának kutatása elválaszthatatlan magyar megfelelőjének ismeretétől”.⁵⁸ A román és a magyar közösségi azonosságtudat rendszeres összehasonlító elemzésének igénye nélkül Antohi „a kölcsönös diabolizáláson és megbélyegzésen (bozgor/bühdös oláh és a teljes repertóriumon) túl az egybeesések, hasonlóságok, sőt *horribile dictu* (a so-

vén füleknek), lelki rokonságok, átfedések és kölcsönhatások meglepően tág terét azonosítja be.⁵⁹ A román eliteknek a „nyugatosok” „geokulturális bovarizmusa” és az „őshonosok” kizárólagossága és következtelensége közötti folyamatos ingázásának, magasabb szinten pedig az előítéletek, negatív sztereotípiák és jelképes kirekesztések regionális útvesztőjének megszüntetésére Antohi a románok Közép- és Délkelet-Európába való szélesebb körű integrációját javasolja, amelyben rálelünk majd a „valamikori és a jelenlegi nyugati szomszédainkkal való kapcsolatok stratégiai jelentőségére” a magyarok esetében is.⁶⁰

Következtetések

A román történetírás 1989 óta még mindig a „totalitárius és poszttotalitárius dogmatizmus görccseitől szenved”.⁶¹ Alexandru Zub értékelése szerint korai lenne még a szóbanforgó időszak román történetírásának mérlegét megvonni, annyit azonban mégis el lehet róla mondani, hogy a nacionalista „biblia” reformja késésben van.⁶² Mint láttuk, a nyugati akadémiai körök történetírásában jelenlévő új irányzatok nem okoztak gyökeres változást a román történetírásban. Bármennyire is vonzóak a szociológia, filozófia vagy a kulturális antropológia felől érkező ajánlatok és kifejezési formák, ezek mégsem hatnak termékenyítően a történetírásra, mert így éppen a történelemtudomány által előfeltételezett multidiszciplináris jelleg szűnne meg.

A román politikai kultúra töredezett tagoltságát újratermelő román történetírást egy kisszámú európai ihletésű történetírói elit („amely csak igen nagy erőfeszítések árán juthat pozícióba és érvényesítheti programját az egyetemeken”⁶³) és a még teljhatalommal bíró nacionalista vulgáta táborához tartozók közötti konfliktus uralja. Az utóbbi évek román történetírásának rövid áttekintése után elmondhatjuk, hogy Magyarország történetírói percepciója jószerivel a fentebb jelzett koordináták szerint alakul. Bár a közös mítoszok, sztereotípiák és előítéletek valamelyest háttérbe szorultak, Magyarország és Erdély történetének értelmezéseit továbbra is a nacionalista megközelítés uralja. A magyar kisebbséggel kötött politikai kompromisszum és a Magyarországgal történt politikai megbékélés ellenére sem jött létre a két ország historiográfiai megbékélése. Jellemző tény, hogy míg számos szociológiai, antropológiai, nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó

tanulmány hozzájárul és támogatja a két ország politikai megbékélését, addig a román történetírás a történeti emlékezet traumatikus mozzanatainak manipulációja révén a megbékélést akadályozva „ellen”-diskurzust folytat.⁶⁴ A másik oldalt tekintve, a magyar történetírás sem tűnik fogékonyabbnak Románia és a románság képét meghatározó klisék kritikai revízióját lehetővé tevő mélyebb változásokra.

Mindezek ellenére sem tekinthetünk el attól, hogy a román történetírás a változás korát éli. Fiatal értelmiségiek eléggé homogén csoportjai olyan kutatási tervek és értelmezési szempontokat igyekeznek bevezetni, amelyek a MI és a TÖBBIEK (magyarok, cigányok stb.) frusztráló szembeállításának kiiktatását szolgálják. Ami persze csak az egynemű nacionalista történetírás elleni frontális támadással, a nyugati historiográfiai irányzatokhoz való felzárkózással, az „egyszeri”, tehát „belső ügynek” tekintett jelenségek megítélésében egy tágabb viszonyítási rendszer bevezetésével, és nem utolsósorban, a helyi értékű érvelések köréből való kilépéssel jár. Az újabb értelmezési irányzatok a román történetírás megváltozását sugallják. Egy művelt és sokrétű történetírói diskurzus, más, alternatív diskurzusokkal egyetemben szét tudja zúzni a román historiográfia elmeszesedett csontvázát, hogy aztán újraéleszsze azt. Megfigyelhető a történelem másféle, a tankönyvek és egyes történészek által makacsul előírt formáktól eltérő leírására irányuló törekvés is. Úgy véljük, hogy az a zsákutca, amelyben az elméleti irányzatok Romániában leledznek, még ennél is nagyobb kihívást jelent. Az elméleti fejtegetések csábító tömkelegében azonban mégis csak megkülönböztethető a valódi tét.

Fordította: Bálintfi Ida és Bálintfi Ottó

JEGYZETEK

¹ Bill Clinton: *Letter to Romanian President Emil Constantinescu*, 1996. szeptember 30.

² A román-magyar megbékélés folyamatának átfogó elemzését kínálja Iordachi, Constantin: *The Romanian-Hungarian Reconciliation Process. An Interpretation*. In *Forum Euro-Atlantic*, București 1998, 67-76.

³ uo. 67.

- ⁴ Boia, Lucian: Apelul către istorici. In *Revista de istorie*, 1989, 12, 1167-1168. Érdekes, hogy e „kiáltvány” megjelenését követő évtizednyi idő után Alexandru Zub elismeri, hogy „... az 1989 végén bekövetkezett rendszerváltozás váratlan gyorsasága, erőszakos és látványos jellege ellenére sem volt elég mélyreható Romániában ahhoz, hogy gyorsan tisztázza a helyzetet és a bevezetett új politikai kurzussal egyidőben egy másfajta történeti diskurzusra való áttérést eredményezzen. A társadalmi és politikai átmenet kínos lassúsága hasonló módon tükröződik vissza a történetírás szintjén.” In *Discurs istoric și tranziție. În căutarea unei paradigme*, Iași, 1998, Institutul European, 7.
- ⁵ Boia, Lucian: *Trei dosare sensibile: țigani, maghiarii, evreii* [Három érzékeny ügy: cigányok, magyarok, zsidók]. In *Istorie și mit în conștiința românească*. București, 1997, Humanitas, 201. A Boia által javasolt diskurzusban is felszínre kerülnek azonban a román historiográfia Magyarország-képének tárgyalásában jelentkező korlátok. A román történetírás mítoszainak Boia-féle radikális kritikájában az oly szükséges távolságtartáshoz nélkülözhetetlen „cold empathy” hiányzik. E kritika saját kutatásának tárgyától, a nemzeti kommunista historiográfia „szentírásától” válik függetlenné. Ez azonban a román történetírás új paradigmájának kiépítésében csak egy szükséges, de semmiképpen sem elégséges szakaszt képvisel. A mienkhez hasonló perspektívából bírálta Sorin Andreescu a Boia-féle elemzés „szövegszerűségét”, mely nem ismer el semmiféle, a történeti elbeszéléseken kívüli objektív tartalmat. Lásd: *Paradoxul românesc*, București, 1998, Univers.
- ⁶ uo.
- ⁷ Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră a poporului român*. București, 1997, Univers Enciclopedic, 588.; Djuvara, Neagu: *O scurtă istorie a românilor, povestită celor tineri*. București, 1999, Humanitas, 216.; Bărbulescu, Mihai; Papacostea, Ștefan; Teodor, Pompiliu; Hitchins, Keith és Deletant, Dennis: *Istoria românilor*. București, 1998, Ed. Enciclopedică.
- ⁸ Papacostea, Ștefan: Geneza statelor românești [A román államok kialakulása]. In *Istoria românilor*, 145.
- ⁹ Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră*, 74. A szerző érdekes etimológiai magyarázatot talál a pejoratív értelmű „bozgor” szóra. Szerinte e szóval a románok előbb a magyarok Erdélyben letelepedett katonai szövetségeit, a baskírokat illették. Később aztán a szó jelentését kiterjesztették minden magyarra.
- ¹⁰ Papacostea, Ștefan: *Geneza statelor românești*, 147.
- ¹¹ Djuvara, Neagu: *O scurtă istorie*, 83-84.
- ¹² Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră*, 75.
- ¹³ Papacostea, Ștefan: *Geneza statelor românești*, 147.
- ¹⁴ Djuvara, Neagu: *O scurtă istorie*, 112.
- ¹⁵ Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră*, 298. és 307. A szerző elmarasztalja a magyar posztkommunista történetírást, mert az a Magyar Tanácsköztársaságot a nemzeti kérdés megoldásának „szocialista alternatívájaként” mutatja be; ugyanakkor megjegyzi, hogy „a magyar szerzők a marxista történetírástól örökölt terminológiát” használják. – uo. 305.

¹⁶ uo. 307.

¹⁷ Djuvara, Neagu: *O scurtă istorie*, 188.

¹⁸ Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră*, 489.

¹⁹ A kivételek sajnálatos módon csak a kérdéskör jogi és statisztikai aspektusára vonatkoznak. Például: Edroiu, Nicolae és Pușcaș, Vasile: *The Hungarians of Romania*. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română vagy Sassu, Constantin: *Romanians and Hungarians – Historical Premises*. Cluj, 1993, Fundația Culturală Română.

²⁰ Érvünk alátámasztására az 1989 után megjelent Erdélyről szóló könyvek szinte mindegyikét megidézhetjük. Lásd például Nouzille, Jean és Velescu, Șerban: *Transilvania: zonă de contacte și conflicte*, București, 1995, Editura Enciclopedică, 290.

²¹ Mungiu-Pippidi, Alina: *Transilvania subiectivă*. București, 1999, Humanitas, 11-12.

²² Pascu, Ștefan: *Transilvania: inima a pamântului românesc și leagăn al poporului român* [A román föld szíve és a román nép bölcsője: Erdély]. 1990, Editura Vatra Românească.

²³ Coja, Ion: *Transilvania: invincibile argumentum* [A megcáfolhatatlan argumentum: Erdély]. București, 1990, Athenaeum.

²⁴ Zăciu, Mircea: *Ca o imensă scenă, Transilvania* [Erdély, mint óriási színpad]. București, 1996, Fundația Culturală Română.

²⁵ Podea, Titus: *Transylvania*. București, 1993, Fundația Culturală Română.

²⁶ Prodan, David: *Transilvania și iar Transilvania: considerații istorice* [Erdély és ismét csak Erdély: történeti szempontok]. București, 1992, Editura Enciclopedică. A könyv két angol nyelvű kiadást ért meg: *Transylvania and again Transylvania. A Historical Expose*. Cluj-Napoca, 1992 (első kiadás), 1996 (második kiadás), Fundația Culturală Română.

²⁷ Suta, Ion: *Transilvania: himera ungarismului iredentist* [Az irredenta hungarizmus ábrándja: Erdély] București, 1995, Academia de Înalte Studii Militare. Calafeteanu, Ion: *Revizionismul ungar și România* [Románia és a magyar revizionizmus]. București, 1995, Enciclopedica. Cosma, Neagu: *Dictatul de la Viena (30 august 1940) consecința a crimei organizate statale de către Ungaria și a colaborationismului unor unguri din România* [A Bécsi Diktátum (1940 augusztus 30): a Magyarország által megszervezett állami szintű bunözés és bizonyos romániai magyarok kollaborálásának következménye] București, 1996, Bravo Press.

²⁸ Chindriș, Ioan – Neamtu, Gelu: *Procese politice antiromânești care au zguduit Transilvania în toamna anului 1848* [(Románellenes politikai perek, melyek 1848 őszén megrázták Erdélyt)], București, 1995, Viitorul Românesc. Ciolan N., Ioan; Bordea, Valentin és Lacatușu Ioan: *Transilvania prigonita de unguri* [Magyarüldözte Erdély]. Târgu Mureș, 1997, Casa de editura „Petru Maior”.

²⁹ Az első kötet 1997-ben a kolozsvári Gheorghe Barițiu kiadónál jelent meg. A második kötet 1999-ben.

³⁰ Lásd Andea, Susana: *Transilvania, Țara Românească și Moldova: legături politice, 1656-1688*. [Erdély, Havasalföld és Moldova közti politikai kapcsolatok 1656-1688 között]. Cluj-Napoca, 1996, Editura Presa Universitară Clujeană, 412.

- ³¹ Scurtu, Ioan (kiadó): *România, documentele unirii, 1918: Album*. [Románia, az 1918-as egyesülés dokumentumai: Album]. București, 1993, Arhivele Statului din România / Fundația Culturală.; Retegan, Simion; Suci, Dumitru és Cișaiianu, George: *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1919: documente* [Az erdélyi románok nemzeti harca 1849-1919 között: dokumentumok]. Cluj-Napoca, 1996, Fundația Culturală Română.; és az Erdélyi románok nemzeti megmozdulására vonatkozó dokumentumok 1881 és 1891 közötti időből, I. kötet (București, Viitorul Românesc).
- ³² Mureșeanu, Camil: *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților* [Nemzet, nacionalizmus. A nemzetiségek evolúciója]. Cluj-Napoca, 1996, Fundația Culturală Română.; *Transilvania între medieval și modern* [Erdély a középkor és a modern között]. Cluj-Napoca, 1996, Fundația Culturală Română.
- ³³ Manuila, Sabin: *Études sur la démographie historique de la Roumanie/Studies on the Historical Demography of Romania* [Tanulmányok Románia történelmi demográfiájáról]. Cluj-Napoca, 1992, Fundația Culturală Română.; *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*. [Történelem és demográfia. Tanulmányok a XVI.-XX. század közötti román társadalomról]. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.
- ³⁴ Maior, Liviu: *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc* [A memorandum. A román kérelmezés politikai-történeti filozófiája]. Cluj-Napoca, 1992, Fundația Culturală Română.; *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles* [Alexandru Vaida-Voevod Belvedere és Versailles között], Cluj, 1993, Sincron.; *1848-1849. Români și unguri în revoluție* [1848-1849. Románok és magyarok a forradalom alatt]. București, 1998, Enciclopedică.
- ³⁵ Mihăilescu, Ștefania: *Transilvania în lupta de idei. Controverse privind statutul Transilvaniei* [Erdély az eszmék harcában. Viták Erdély státútumát illetően]. București, I. rész: 1996, II. és III. rész: 1997, Sylex.
- ³⁶ Bocșan, Nicolae, Lumperdean, Ion és Pop, Ion-Aurel: *Ethnie et confession en Transylvanie* [Etnikum és vallás Erdélyben]. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.; Bocșan, Nicolae: *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat: secolul al XIX.-lea* [Nemzetfogalom az erdélyi és bánáti románoknál: XIX. Század]. Cluj-Napoca, 1997, Presa Universitară Clujană.
- ³⁷ Iancu, Gheorghe: *The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania, 1918-1920*. [A kormányzótanács. Erdély Romániába való beilleszkedése 1918-1920 között]. Cluj, 1995, Fundația Culturală Română. Ugyanezen témát érinti Galea Autrel könyve is: *Formarea și activitatea consiliului dirigent al Transilvaniei, Banat și ținuturile românești din Ungaria (2 decembrie 1918 – 10 aprilie 1920)* [Erdély és Bánát kormányzótanácsainak kialakulása és tevékenysége, és a magyarországi román vidékek. (1918 december 2. – 1920 április 10 között)]. Târgu-Mureș, 1996, Tipomur.
- ³⁸ Mitu, Sorin: *Geneza identității naționale la românii ardeleni* [A nemzeti öntudat genezise az erdélyi románoknál]. București, 1997, Humanitas.

- ³⁹ Gogîltan, Florin és Mitu, Sorin (szerk.): *Studii de istorie al Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană* [Tanulmányok Erdély történetéről. Regionális sajátosság és európai nyitás]. Cluj, 1994, Asociația istoricilor din Transilvania și Banat.; *Viața privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania* [Magánélet, közösségi mentalitások és társadalmi képzelődések Erdélyben]. Oradea-Cluj, 1995-1996, Asociația istoricilor din Transilvania și Banat.; *Interethnische und Zivilisationsbeziehungen im Siebenburgischen Raum: historischen Studien* [Erdélyi interetnikus és civilizációs kapcsolatok: történelmi tanulmányok]. Cluj, 1996, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat.
- ⁴⁰ Neumann, Victor: *Tentația lui Homo-Europaeus. Geneza spiritului modern în Europa centrală și de sud-est* [A Homo-Europaeus megkísértése. A modern szellem genézise Közép- és Délkelet-Európában]. București, 1991, Științifică.
- ⁴¹ Leu, Valeriu: *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX. în documente memorialistice* [Modernizálás és mozdulatlanság. Bánáti falvak és emberek a XX. század elején emlékirati dokumentumok alapján]. Reșița, 1998, Banatica.
- ⁴² Nicoara, Toader: *Transilvania la începuturile timpurilor moderne 1680-1800. Societate rurală și mentalități colective* [Az 1680-1800 közötti modern kor kezdetén lévő Erdély. Falusi társadalom és közösségi gondolkozásmód]. Cluj, 1997, Presa Universitară Clujană.
- ⁴³ Crăciun, Maria és Ghittă, Ovidiu (szerk.): *Ethnicity and Religion in Central Eastern Europe*. Cluj, 1995, Cluj University Press.
- ⁴⁴ Lásd: Pecican, Ovidiu: Mulți palmași, puține capete [Sok napszámos, kevés fej]. In *Vătra*, 1997, 2, 80-81.
- ⁴⁵ Mitu, Sorin: *Iluzii și realități transilvane* [Erdélyi illúziók és realitások]. In Molnár Gusztáv és Andreescu, Gabriel: *Problema transilvană* [Az erdélyi kérdés]. București, 1999, Polirom, 77.
- ⁴⁶ Lásd a posztkommunista Románia néhány jeles értelmiségijének, például Horia-Roman Patapievic, álláspontját a föderalizmus versus nemzeti állam vitában.
- ⁴⁷ Andreescu, Gabriel: Naționalisti, antinaționalisti... O polemică în publicistica românească [Nacionalisták, antinacionalisták – Egy polémia a román publicisztikában]. Iași, 1996, Polirom.; (szerk.): *România versus România*, București, Clavis, 1996
- ⁴⁸ Molnár, Gusztáv – Andreescu, Gabriel: *Problema transilvană*. Iași, 1999, Polirom.
- ⁴⁹ Antohi, Sorin: *Civitas Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română* [Civitas Imaginalis. Történelem és utópia a román történelemben]. București, 1994, Editura Litera.; és *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode* [A távolságtartás gyakorlata. Diskurzusok, társadalmak, modellek]. București, 1997, Nemira.
- ⁵⁰ Magyari-Vince Enikő: *Antropologia politicii identitare naționaliste* [A nacionalista politika antropológiája]. Cluj, 1997, EFES.
- ⁵¹ A demokrácia és a civil társadalom tereinek tekintett Közép-Európa (Magyarország, Csehország és Lengyelország) és a szimbolikusan „Európa szélére” szorított

- Románia közötti megkülönböztetés patetikus belső megélését lásd: Mircea Mihaieș politikai eszszéjében: Vecinii lui Kafka [Kafka szomszédai], melyet Iliescu és a Nemzeti Megmentési Front 1992-es választási győzelmének hatása alatt írt. In Tismaneanu, Vladimir: *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor* [Az 1989-es forradalmak. Múlt és jelen közt]. Iași, 1999, Polirom, 1999, 270-75.
- ⁵² A Kelet-Európára és a Balkánra vonatkozó „orientalista” értelmezések listáját illetően lásd: Wolf, Larry: *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilisation on the Mind of the Enlightenment*. Stanford, California, 1994, Stanford University Press.; Todorova, Maria: *Imagining the Balkans*. Oxford, 1997, Oxford University Press.; Hayden, Robert és Hayden, Milica: *Orientalist Variations on the Theme 'Balkans': Symbolic Geographies in Yugoslav Cultural Politics*. In *Slavic Review*, 1992, 1, 1-15.; Hayden, Milica: *Nesting Orientalism: The Case of Former Yugoslavia*. In *Slavic Review*, 917-931.
- ⁵³ Babeți, Adriana és Ungureanu, Cornel (szerk.): *Europa Centrală. Neuroze, dileme, utopii* [Közép-Európa. Neurózisok, dilemmák, utópiák]. Iași, 1997, Polirom és *Europa Centrală – Memorie. Paradis. Apocalipsă*. Iași, 1998, Polirom.
- ⁵⁴ Andreescu, Gabriel; Stan, Valentin és Weber, Renate: *Conceptia UDMR privind drepturile minorităților naționale* [Az RMDSZ a nemzetiségi kisebbségek jogairól vallott felfogása]. București, 1994, Centrul pentru drepturile omului, APADOR-CH.
- ⁵⁵ Andreescu, Gabriel: *Lentoarea conceptelor, viteza evenimentelor*. In Molnár és Andreescu: *Problema transilvană*, 210.
- ⁵⁶ Culic, Irina; Horváth István, Marius, Lazăr és Magyarai Nándor László: *Români și maghiari în tranziția postcomunistă – Imagini mentale și relații interetnice în Transilvania*. Cluj, 1998, Centrul pentru relații interetnice, Univ. Babeș-Bolyai.
- ⁵⁷ Lásd: Nastasă, Lucian (szerk.): *Studii istorice Româno-Ungare*, Iași, 1999, Fundația Academică „A.D. Xenopol”; Maior, Liviu: *1848-1849. Români și Unguri în revoluție*. București, 1998, Editura Enciclopedica.
- ⁵⁸ Antohi, Sorin : *Civitas Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, 282-3.
- ⁵⁹ uo. 283.
- ⁶⁰ Antohi, Sorin: *Români în 1995: geografie simbolică și identitate socială* In Chimet, Jordan (szerk.) *Momentul Adevărului*. București, 1996, Dacia, 263. A tanulmány újra megjelent az *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode* (București, 1997, Nemira) c. könyvben.
- ⁶¹ Durandin, Cathrine: *Roumanie, retour a l'histoire et revisions*. In *Relations internationales*, 1991, 67, 295-298, Egy azonos érvelését lásd: Verdery, Katherine és Kligmann. Gail: *Romania after Ceaușescu: Post Communist Communism?* In Ivo Banac (szerk.): *Eastern Europe in Revolution*. Ithaca, London, 1992, 117-147.
- ⁶² Zub, Alexandru: *Discurs istoric și tranziție. În căutarea unei paradigme*. Iași, 1998, Institutul European.
- ⁶³ Antohi, Sorin: *Ieșirea din metatext: istorie și teorie în România Postcomunistă*. In *Sfera Politicii*, 1996, 39, 19.

- ⁶⁴ Lásd: Bărbulescu, Petre: *Drama minorităților naționale din Ungaria*. București, Globus; Valeriu Florin Dobrinescu: *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947: bătălia diplomatică pentru Transilvania*. București, Editura Viitorul Românesc 1996; Ion Calafeteanu: *Revizionismul ungar și România*, București, 1995, Editura Enciclopedică; Bodea, Gheorghe: *Podul de sânge*, Cluj, 1996, Napoca.

CONSTANTIN IORDACHI and MARIUS TURDA

Political reconciliation versus Historical Discourse: the Perception of Hungary in the Romanian History Writing between 1989 and 1999

The two young Romanian authors devote their attention to the picture of Hungary and Hungarians in the Romanian history writing of the last decade. In their study they claim that despite the fact that a shift of focus can be seen as compared to the previous nationalist practice, the reform of the nationalist „Bible” is still lagging behind compared to the similar Western history writing. The spectacular political compromise between the Romanian majority and Hungarian minority has not resulted in a similar development in history writing. History writing which is considered as part of the Romanian political culture on the one hand reproduces its structures and prejudices, and on the other hand, it is the area where the conflict between the westernized elite and the omnipotent nationalist canon survive. The authors also state that while in the sociology and anthropology of culture in Romania there is an attempt to bring closer the views on Hungary and Romania and the ethnic image of Hungarians and Romanians, Romanian history writing is for the most part ruled by a traumatic „counter”-discourse living on the past.

BIBLIOGRÁFIA

A román történetírásról 1989 után megjelent tanulmányok

- Antohi, Sorin: *Ieșirea din metatext: istorie și teorie în România Postcomunistă* [A metatextusból való kilépés: történelem és elmélet a posztkommunista Romániában]. In *Sfera politicii*, 1996, 39, 18-19.

- Boia, Lucian (szerk.): *Miturile comunismului românesc*. [A román kommunizmus mítoszai] București, 1995, Editura Universității București.
- Boia, Lucian (szerk.): *Miturile istorice românești* [Román történelmi mítoszok]. București, 1995.
- Boia, Lucian: *Apelul către istorici* [Felhívás a történészekhez]. In *Revista de istorie*, 1989, 12, 1167-1168.
- Boia, Lucian: *Două secole de mitologie națională* [Két évszázad nemzeti mitológiája]. București, 1999, Humanitas.
- Boia, Lucian: *Istorie și mit în conștiința românească* [Történelem és mítosz a román köztudatban]. București, 1997, Humanitas.
- Boia, Lucian: *La Mythologie scientifique du communisme* [A kommunizmus tudományos mitológiája]. Caen-Orléans, 1993, Paradigme.
- Boia, Lucian: *Riscul izolaționismului* [Az izolacionizmus kockázata]. In *Sfera Politicii*, 1996, 39, 13-15.
- Boulet, Francois: *Histoire et mémoires en Roumanie aux XIXe et XXe siècles. Mythes et angoisses*. [Történelem és emlékezet a 19. és 20. századi Romániában. Mítoszok és félelmek] Paris, 1991, INALCO.
- Brossa, Alain (szerk.): *À l'Est, la mémoire retrouvée* [Az újra megtalált emlékezet keleten]. Paris, 1990.
- Deletant, Denis: *Rewriting the Past: Trends in Contemporary Romanian Historiography* [A múlt újraírása: a jelenlegi román történetírás irányzatai]. In *Ethnic and Racial Studies*, 1991, 1, 64-86.
- Deletant, Denis: *The Past in Contemporary Romania: Some Reflections on Recent Romanian Historiography* [A múlt a jelenkori Romániában: néhány gondolat a legújabb román historiográfiáról]. In László Péter (szerk.): *Historians and the History of Transylvania*. New York, 1992, 149-155.
- Durandin, Catherine: *Roumanie: retour à l'histoire et revisions* [Átértelmezések és visszatérés a történelemhez Romániában]. In *Relations internationales*, 1991, 67 295-298.
- Hitchins Keith: *Mit și realitate în istoriografia românească* [Történelem és valóság a román történetírásban]. București, 1997, Editura Enciclopedică.
- Hitchins, Keith *Historiography of the countries of Eastern Europe: Romania* [Kelet-európai országok történetírása. Románia]. In *American Historical Review*, 1992, 4, 1064-1083.
- Kellog, Frederick: *O istorie a studiilor istorigrafice românești* [A román történetírás tanulmányainak története]. Bakarsfield, CA, 1990.
- Pecican, Ovidiu: *Mulți pâlmași, puține capete* [Sok napszámos, kevés fej]. In *Vătra*, 1997, 2, 80-81.
- Pippidi, Andrei: *Miturile trecutului răspîntia prezentului* [A múlt mítoszai a jelen keresztútjai]. In *Revista* 22, 1992, 8, 6-7.
- Pippidi, Andrei: *Rezerva de speranță* [Reménytartalék]. București, 1995.
- Platon, Alexandru Florin: *Valorizare și deschidere în istoriografie* [Nyitás és értékesítés a történetírásban]. In *Dacia literară*, 1991, 3-4, 1-20.

- Radu Popa: *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români* [Politika és történelem. A román kommunisták esete]. București, 1991.
- Troncota, Cristian és Bratu, Doru: *Istoriografia în tranziție* [Átalakulóban a történetírás]. București, 1996.
- Ungureanu, Mihai-Răzvan: *Destinul miturilor istorice contemporane ale românilor. Au ele un viitor? [A románok jelenkori története mítoszainak sorsa. Van-e jövőjük?]. In Xenopoliana. Istoria ca Discurs Demistificator*, 1998, 3-4, 34-48.
- Verdery, Katherine: *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*. [Nemzeti ideológia a szocializmusban. Kulturális és identitáspolitika Ceaușescu Romániájában] Stanford, 1991, University of California Press.
- Xenopoliana Istoria ca Discurs Demistificator [A történelem mint demisztifikáló diskurzus]. Buletinul Fundației Academice A. D. Xenopol. Iasi, 1998, 3-4.
- Zub, Alexandru: *Discurs istoric și tanziiție* [Történelmi diskurzus és átmenet]. Iași, 1998, Institutul European.
- Zub, Alexandru: *Istorie și fatalitate* [Történelem és sorsszerűség]. București, 1991.

Erdély története, Magyarország története, Románia történetének szintézise:

- Abrudan, Paul: *Transilvania, documente istorice: în lumina adevărului* [Történelmi dokumentumok és Erdély az igazság fényében]. București, 1991, Editura Țara noastră.
- Alexandrescu, Sorin: *Paradoxul Român*. [Román paradoxon] București, 1998, Univers 1988.
- Ambruser, Adolf: *Romanitatea românilor. Istoria unei idei* [A románok rómaisága. Egy gondolat története]. București, 1993, Editura Enciclopedică.
- Andea, Susana: *Transilvania, Țara Românească și Moldova: legături politice, 1656-1688*. [Erdély, Havasalföld és Moldva politikai kapcsolatai 1656 és 1688 között]. Cluj-Napoca, 1996, Editura Presa Universitară Clujeană.
- Andreescu, Gabriel, Stan, Valentin és Weber, Renate: *Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale* [Az RMDSZ nemzeti kisebbségek jogairól alkotott felfogása]. București, 1994, Centrul pentru drepturile omului, APADOR-CH.
- Andreescu, Gabriel: *Lentoarea conceptelor, viteza evenimentelor* [A fogalmak lassúsága és az események gyorsasága]. In Molnár, Gusztáv és Gabriel Andreescu: *Problema transilvană*. Iași, 1999, Polirom.
- Andreescu, Gabriel: *Naționalisti, antinaționalisti... O polemică în publicistica românească*. [Nacionalisták, antinacionalisták... Vita a román publicisztikában] Iași, 1996, Polirom.
- Andreescu, Gabriel (szerk.): *România versus România*. București, 1996, Clavis.
- Antohi, Sorin: *Civitas Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română* [Civitas imaginális: Történelem és utópia a román kultúrában]. București, 1994, Editura Litera.
- Antohi, Sorin: *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode* [A távolságtartás gyakorlata. Diskurzusok, társadalmak, módszerek]. București, 1997, Nemira.

- Babeți, Adriana és Ungureanu, Cornel (szerk.): *Europa Centrală – Memorie. Paradis. Apocalipsă*. [Közép-Európa – Emlékezet. Paradiocsom. Apokalipszis]. Iași, 1998, Polirom.
- Babeți, Adriana és Ungureanu, Cornel (szerk.): *Europa Centrală. Neuroze, dileme, utopii*. [Közép-Európa. Neurózisok, dilemmák, utópiák]. Iași, 1997, Polirom.
- Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban és Pompiliu, Teodor: *Istoria Românilor* [A románok története]. București, 1999, Editura Enciclopedică.
- Bărbulescu, Petre: *Drama minorităților naționale din Ungaria* [A magyarországi nemzeti kisebbségek drámája]. București, 1991, Globus.
- Berényi, Maria: *Români din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea (1821-1918). Documente* [A mai Magyarország területén élt románok a 19. századi erdélyi és magyarországi román sajtóban. Dokumentumok]. Giula, 1991, Editura Noi.
- Bernath, Mathias: *Habsburgii și începuturile formării națiunii române* [A Habsburgok és a román nemzet kialakulásának kezdetei]. Cluj, 1994.
- Bjola, Corneliu: Nationalist Influences on the Romanian and Hungarian Security Policies. [Nacionalista befolyások Románia és Magyarország biztonságpolitikájában]. In *Forum Euro-Atlantic*. București, 1998, 1-2, 62-66.
- Bocșan, Nicolae, Lumperdean, I. és Pop, I. A.: *Ethnie et confession en Transylvanie* [Etnikum és fekezet Erdélyben] Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.
- Bocșan, Nicolae, Lumperdean, I. és Pop, I.A.: *Etnie și confesiune în Transilvania: secolele XIII-XIX* [Etnikum és felekezet a 13-19. században Erdélyben]. Oradea, 1994, Fundația „Cele trei Crișuri”.
- Bocșan, Nicolae; Edroiu, Nicolae és Răduțiu, Aurel (szerk.): *Cultură și societate în epoca modernă* [Kultúra és társadalom a modern korban]. Cluj, 1990, Editura Dacia.
- Bocșan, Nicolae; Edroiu, Nicolae; Maior, Liviu; Pompiliu, Teodor és Răduțiu, Aurel (szerk.): *David Prodan. Puterea exemplului* [David Prodan. A példakép hatalma]. Cluj, 1995, Editura Fundației Culturale Române.
- Bocșan, Nicolae: *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat: secolul al XIX-lea* [Az erdélyi és bánsági románok nemzetgondolata a 19. században]. Cluj-Napoca, 1997, Presa Universitară Clujeană.
- Calafeteanu, Ion: *Revizionismul ungar și România* [A magyar revizionizmus és Románia]. București, 1995, Enciclopedică.
- Chimet, Iordan (szerk.): *Momentul Adevărului* [Az Igazság pillanata]. Cluj-Napoca, 1996, Dacia .
- Chindris, Ioan és Neamțu, Gelu: *Procese politice antiromânești care au zguduț Transilvania în toamna anului 1848* [Az Erdélyt 1848 őszén megrázó románellenes politikai folyamatok]. București, 1995, Editura Viitorul Românesc.
- Chinez, Ioan: *Aspects of Transylvanian Hungarian Literature (1919-1929)* [Az erdélyi magyar irodalom néhány vonatkozása (1919-1929)]. Cu o introducere de Ion Vlad. 1997.

- Chiorean, Ion: *Geneza și sfârșitul imperiului austro-ungar*. [Az Osztrák-Magyar Birodalom születése és elmúlása]. Târgu-Mureș, 1995, Mica Doris.
- Ciolan, Ioan N.; Borda, Valentin és Lăcătușu, Ioan: *Transilvania prigonită de unguri* [Erdély magyarok általi üldözése]. Târgu-Mureș, 1997, Casa de Editură P. Maior.
- Coja, Ion: *Transilvania: invincibile argumentum* [A megdönthetetlen argumentum: Erdély]. București, 1990, Editura Athenaeum.
- Constantiniu, Florin, Ștefan Pascu și Mircea Mușat: A Conscious Forgery of History under the Aegis of the Hungarian Academy of Sciences [Tudatos történelemhamisítás a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt]. In László Péter (szerk.): *Historians and the History of Transylvania*. New York, 1992.
- Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră a Poporului Român* [A román nép őszinte története]. București, 1997, Univers Enciclopedic 1997.
- Cosma, Neagu: Dictatul de la Viena (30 aug. 1940): consecință a crimei organizate statal de către Ungaria și a colaboraționismului unor unguri din România. [A bécsi diktátum (1940. augusztus 30): a magyar állam és néhány romániai magyar által szervezett büntett eredménye]. București, 1996, Bravo Press.
- Crăciun, Maria és Ovidiu, Ghitta (szerk.): *Etnicity and Religion in Central Eastern Europe* [Etnicitás és vallás Közép- és Kelet-Európában]. Cluj, 1995, Cluj University Press.
- Craciun, Maria és Ovidiu, Ghitta (szerk.): *Church and Society in Central Europe* [Egyház és társadalom Közép-Európában]. Cluj, 1998, European Studies Foundation Publishing House.
- Craciun, Marius (szerk.): *Nobilimea românească din Transilvania*. [Az erdélyi román nemesség]. Satu Mare, 1997, Ed. Muzeului Sătmărean.
- Culic, Irina; Horváth István; Lazar, Marius és Magyari Nándor László: *Români și maghiari în tranziția postcomunistă – Imagini mentale și relații interetnice în Transilvania* [Románok és magyarok a posztkommunista átmenet időszakában – Mentális képek és interetnikus kapcsolatok Erdélyben]. Cluj, 1998, Centrul pentru Relații Interetnice, Univ. Babeș-Bolyai.
- Cucușu István: *Vocația libertății. Lajos Mocsáry și românii* [A szabadság hivatása. Mocsáry Lajos és a románok]. Cluj-Napoca, 1994, Presa Universitară Clujeană.
- Diaconescu, Marius: *Nobilimea românească din Transilvania*. [Az erdélyi román nemesség]. Satu Mare, 1997, Editura Muzeului Sătmărean.
- Diaconu, Ioan Ion: *Acea noapte sfântă: închis sub comuniști pentru Transilvania* [Az a bizonyos szent nap: bezárva Erdélyért a kommunisták által]. București, 1996, Editura Victor Frunză.
- Djuvara, Neagu: *O scurtă istorie a românilor, povestită celor tineri* [A románok rövid története fiataloknak]. București, 1999, Humanitas.
- Dobrinescu, Valeriu Florin és Tompea, Doru: *România, la cele două conferințe de pace de la Paris: 1919-1920, 1946-1947. Un studiu comparativ* [Románia a két párizsi

- békekonferencián: 1919-1920, 1946-1947. Összehasonlító tanulmány.]. Focșani, 1996, Editura Neuron.
- Dobrinescu, Valeriu Florin: *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947: bătălia diplomatică pentru Transilvania* [România és Magyarország Trianontól Párizsig, 1920-1947: diplomáciai harc Erdélyért]. București, 1996, Editura Viitorul Românesc.
- Domokos, Sámuel: *Tipografia din Buda: contribuția ei la formarea științei și literaturii române din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea* [A budai nyomda és hozzájárulása a 19. század eleji erdélyi román tudomány és irodalom kialakulásához]. Giula, 1994, Editura Noi.
- Duțu, Alexandru; Botoran, Constantin és Retegan, Mihai: *Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare* [Erdély a román-magyar kapcsolatok alakulása során]. București, 1993, Institutul de Istorie și Teorie Militară.
- Duțu, Alexandru; Botoran, Constantin, és Retegan, Mihai: *Transylvania and the Romanian-Hungarian relations* [Erdély és a román-magyar kapcsolatok]. București, 1993, Institute of Military History and Theory.
- Duțu, Alexandru: *The Politicization of Myths: The Transylvanian Case* [A mítoszok elpolitizálódása. Erdély esete]. In Gerrits, André és Adler, Nanci (szerk.): *Vampires Unstaked. National Images, Stereotypes and Myths in East Central Europe*. Amsterdam, 1995, Royal Netherlands Academy, 89-98.
- Edroiu, Nicolae és Puscaș, Vasile: *The Hungarians of Romania* [A romániai magyarok]. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.
- Eminescu, Mihai és Vatamaniuc, Dimitrie: *Sfântul pământ al Transilvaniei: Transilvania sub dualismul austro-ungar* [Erdély szent földje: Erdély az osztrák-magyar dualizmus idején]. București, 1997, Saeculum I.O.
- Faur, Viorel: *Cultura românilor din Bihor, 1848-1918* [A bihari románok kultúrája, 1848-1918], Oradea, 1992, Fundația Culturală „Cele trei Crișuri”.
- Faur, Viorel: *Viața politică a românilor bihoreni, 1849-1919* [A bihari románok politikai élete 1848-1919 között]. Oradea, 1992, Fundația Culturală „Cele trei Crișuri”.
- Fischer-Galați, Stephen; Giurescu, Dinu C. és Pop, I. A.: *O istorie a românilor. Studii critice* [A románok története. Kritikai tanulmányok]. Cluj-Napoca, 1998, Fundația Culturală Română.
- Galea, Aurel: *Formarea și activitatea consiliului dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918-10 aprilie 1920)* [Az erdélyi, bánási és a magyarországi román területek kormányzótanácsának kialakulása és tevékenysége (1918. december 2 – 1920. április 10)]. Târgu Mureș, 1996, Ed. Tipomur.
- Giurescu, Dinu C. és Fischer-Galați, Stephen: *Romania: a historic perspective* [Románia történeti perspektívából]. Boulder, 1998, East European Monographs, Series East European monographs no. 457.
- Gorovei, Ștefan: *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate* [Moldva megalapozása. Vítás gondok]. Iași, 1997.

- Grad, Cornel és Ciubota, viorel (szerk.): *1918. Sfirșit și început de epocă* [1918: egy korszak kezdete és vége]. Satu-Mare-Zalău, 1998, Lekton-Muzeul Sătmărean.
- Hategan, Ioan: *Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos (comunități, populație și habitat într-un spațiu de interferențe culturale)* [Középkori kultúra és civilizáció a Maros alsó folyásánál (települések, lakosság, szokások kulturális találkozások terében)]. Timișoara, 1995, Ed. „Almanahul Banatului”.
- Hitchins, Keith: *Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania, 1868-1918* [Az erdélyi románok nemzeti tudata és politikai tevékenysége, 1868-1918]. Cluj-Napoca, Dacia, 1992.
- Hitchins, Keith: *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania, 1846-1873* [Andrei Șaguna és az erdélyi románok, 1846-1873]. București, 1995, Univers Enciclopedic.
- Horga, Ioan: *Tradiție și nouitate în spiritualitatea românească greco-catolică din epoca luminilor* [Hagyomány és újszerűség a felvilágosodás kori román görög-katolikus szellemiségben]. Episcopia din Oradea. Oradea, 1996, Fundația Culturală „Cele trei Crișuri”.
- Iancu, Gheorghe: *The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania 1918-1920*. [A kormányzótanács. Erdély Romániához való csatolása 1918-1920] Cluj, 1995, Fundația Culturală Română.
- Iordachi, Constantin: *The Romanian-Hungarian Reconciliation Process. An Interpretation* [A román-magyar megbékélési folyamat. Egy értelmezés]. In *Forum Euro-Atlantic*, București, 1998, 1-2, 67-76.
- Istoria României. Pașini transilvane* [Románia története. Erdélyi oldalak]. Cluj, 1994, Fundația Culturală Română.
- Istoria României. Transilvania*. [Románia története. Erdély] Volum colectiv. Cluj-Napoca, vol. I, 1997, vol. II, 1999, Editura George Barițiu.
- Kirițescu, Constantin I.: *România în al doilea război mondial* [Románia a második világháborúban]. București, 1995.
- Lăncrănjan, Ion: *Cuvânt despre Transilvania* [Szavak Erdélyről]. București, 1995, Editura Regiei Autonome a Imprimeriilor, Ediția a doua.
- Leu, Valeriu: *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice* [Modernizálás és imobilizmus. Bányási falvak és emberek a 20. század elején a visszaemlékezésekben]. Reșița, 1998, Banatica.
- Livezeanu, Irina: *Cultură și naționalism în România Mare* [Kultúra és nacionalizmus Nagyromániában], 1918-1930. București, 1995, Humanitas.
- Lungu, Corneliu Mihai és Retegan, Mihai: *1956. Explozia: percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria* [1956. A robbanás: a lengyelországi és magyarországi események román, jugoszláv és szovjet percepciója]. București, 1996, Editura Univers Enciclopedic.
- Magyari-Vincze Enikő: *Antropologia politicii identitare naționaliste* [A nacionalista identitáspolitika antropológiája]. Cluj, 1997, EFES.
- Maior, Liviu; Bocean, Nicolae és Bolovan, Ioan (szerk.): *Austrian military border: its*

- political and cultural impact* [Az osztrák katonai határ és politikai, kulturális kihatásai]. Iași, 1994, Editura Glasul Bucovinei.
- Maior, Liviu: *1848-1849. Româniî și Ungurii în revoluție* [Románok és magyarok forradalomban: 1848-1849]. București, 1998, Editura Enciclopedică.
- Maior, Liviu: *Alexandru Văida-Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)* [Alexandru Vaida-Voevod Fellegvár és Versailles között (feljegyzések, emlékezések, levelek)]. Cluj, 1993, Editura Sincron.
- Maior, Liviu: *Memorandul: filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc* [A Memorandum: a román kérelembenyújtási gyakorlat politikatörténeti filozófiája]. Cluj-Napoca, 1992, Editura Fundației Culturale Române 1992.
- Mândrut, Stelian: *Mișcarea națională și activitatea parlamentară din Transilvania între anii 1905-1910* [Az erdélyi parlamentáris tevékenység és a nemzeti mozgalom 1905-1910 között]. Oradea, 1995, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”.
- Manuilă, Sabin: *Études sur la démographie historique de la Roumanie/Studies on the Historical Demography of Romania* [Tanulmányok Románia történeti demográfiájáról]. Cluj, 1992, Fundația Culturală Română.
- Manuilă, Sabin: *Istorie și demografie* [Történelem és demográfia]. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.
- Marica, Em. George: *Studii sociologice* [Szociológiai tanulmányok]. Cluj, 1997, Centrul de studii transilvane.
- Mihăilescu, Ștefania: *Transilvania în lupta de idei (Controverse în Austro-Ungaria privind statutul Transilvaniei)* [Erdély a gondolatok harca közepette (Erdély státuszára vonatkozó osztrák-magyar monarchiabeli viták)]. București, I. rész: 1996, II-III. rész: 1997.
- Mitu, Sorin és Gogîltan, Florin (szerk.): *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană* [Tanulmányok Erdély történetéről. Regionális sajátosság és európai nyitás]. Cluj, 1994, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat.
- Mitu, Sorin és Gogîltan, Florin (szerk.): *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania* [Magánélet, kollektív mentalitások és társadalmi képzelet Erdélyben]. Oradea, Cluj, 1995-1996, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat.
- Mitu, Sorin: *Geneza identității naționale la românii ardeleni* [Az erdélyi románok nemzeti identitásának eredete]. București, 1997, Humanitas.
- Mitu, Sorin és Gogîltan, Florin (szerk.): *Interethnische und Zivilisationsbeziehungen im Siebenbürgischen Raum: historischen Studien* [Erdélyi interetnikus interetnikus és és civilizációs kapcsolatok: történelmi tanulmányok]. Cluj, 1996, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat.
- Molnár, Gustav és Andreescu, Gabriel: *Problema transilvană* [Az erdélyi kérdés]. Iași, 1999, Polirom.
- Mungiu-Pippidi, Alina: *Româniî după '89. Istoria unei neînțelegeri* [A románok 89 után. Egy meg nem értés története]. București, 1995, Editura Humanitas.
- Mungiu-Pippidi, Alina: *Transilvania subiectivă* [Szubjektív Erdély]. București, 1999, Editura Humanitas.

- Mureșanu, Camil: *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților* [Nemzet, nemzetiség. A nemzetiségek fejlődése]. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.
- Nagy-Talavera, Nicolas M.: *Nicolae Iorga. A Bibliography* [Nicolae Iorga bibliográfiája]. Iași, Portland, Oxford, 1998, Center for Romanian Studies.
- Nastasă, Lucian (szerk.): *Studii Istorice Româno-Ungare* [Román-magyar történelmi tanulmányok]. Iași, 1999, Fundația Academică „A. D. Xenopol”.
- Neamțu, Gelu és Cordos, N.: *The Hungarian Policy of Magyarisation in Transylvania, 1867-1918* [Az elmagyarosító magyar politika Erdélyben, 1867-1918]. Cluj Napoca, 1994, Fundația Culturală Română.
- Neamțu, Gelu: *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849* [Az erdélyi románok forradalma, 1848-1849]. Cluj-Napoca, 1996, Editura Carpatica.
- Neumann, Victor: *Tentația lui Homo-Europaeus. Geneza spiritului modern în Europa centrală și de sud-est* [A homo europaeus kísértése. A modern szellemiség kialakulása Közép- és Dél-Kelet Európában]. București, 1991, Ed. Științifică.
- Nicoara, Toader: *Transilvania la începuturile timpurilor moderne, 1680-1800: societate rurală și mentalități colective* [Erdély a modern idők kezdetén, 1680-1800: falusi társadalom és kollektív mentalítások]. Cluj-Napoca, 1997, Presa Universitară Clujeană.
- Nouzille, Jean és Velescu, Șerban: *Transilvania: zonă de contacte și conflicte* [Erdély: az érintkezések és konfliktusok terepe]. București, 1995, Editura Enciclopedică.
- Păcurariu, Mircea: *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi* [Az erdélyi egyesülés a múltban és ma]. Sibiu, 1994, Editura Mitropoliei Ardealului.
- Pascu, Ștefan: *Transilvania: inimă a pământului românesc și leagăn al poporului român* [Erdély a román föld szíve és a román nép bölcsője]. Cluj-Napoca, 1990, Editura Vatra Românească.
- Podea, Titus: *Transilvania* [Erdély]. București, 1993, Editura Fundației Culturale.
- Pop, Ioan-Aurel: *Națiunea româna medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*. [A középkori román nemzet. A 13-16. századi román etnikai szolidaritás]. București, 1998, Enciclopedica.
- Pop, Ioan-Aurel: *Români și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania* [Románok és magyarok a 9-14. században. A középkori erdélyi állami kialakulása]. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.
- Prodan, David: *Transilvania și iar Transilvania: considerații istorice* [Erdély és újra csak Erdély: történelmi megállapítások]. București, 1992, Editura Enciclopedică.
- Prodan, David: *Transylvania and again Transylvania. A Historical Exposé* [Erdély és újra csak Erdély: történelmi megállapítások]. Cluj, 1996, Fundația Culturală Română.
- Prodan, David: *Transylvanian and again Transylvania*. Cluj, 1992, Fundația Culturală Română.
- Pușcaș, Vasile: *Transilvania și aranjamentele europene: 1940-1944* [Erdély és az európai kiegyezések: 1940-1944]. Cluj-Napoca, 1995, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română.

- Retegan, Simion; Suciú, Dumitru és Cipaianu, George: *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1919: documente* [Az erdélyi románok 1849-1919 közötti nemzeti mozgalmai. Dokumentumok]. Cluj-Napoca, 1996, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română.
- Retegan, Simion: *Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea, 1867-1875* [A 19. század közepi erdélyi román falvak és iskolák, 1867-1875]. Cluj-Napoca, 1994, Editura Dacia.
- Retegan, Simion: *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală, 1850-1867* [Az iskolateremtő erdélyi román falu, 1850-1867]. Cluj, 1994, Editura Echinox.
- Roman, Viorel és Hofbauer, Hannes: *Transilvania: românii la încrucșarea intereselor imperiale* [Erdély: a románok az imperialista érdekek közepette]. București, 1998, Editura Europa Nova.
- Rotariu, Traian (szerk.): *Recensămîntul din 1850. Transilvania* [Az erdélyi 1850. évi népszámlálás]. București, 1996, Ed. Staff.
- Ruffini, Mario és Neagoe, Manole: *Istoria românilor din Transilvania* [Az erdélyi románok története]. București, Chișinău, Editura Proteus, Editura Hyperion, 1993.
- Sassu, C: *Romanians and Hungarians – Historical Premises* [Románok és magyarok: történelmi előfeltételek]. Cluj, 1993, Fundația Culturală Română.
- Scurtu, Ioan: *Iuliu Maniu*. București, 1995, Editura Enciclopedică.
- Scurtu, Ioan (szerk.): *România, documentele Unirii, 1918 Album* [Románia, az Egyesülés dokumentumai, 1918]. București, 1993, Arhivele Statului din România, Editura Fundației Culturale Române.
- Scurtu, Ioan és Boar, Liviu (szerk.): *Minoritățile naționale din România, 1918-1925. Documente* [Románia 1918-1925 közötti nemzeti kisebbségei. Dokumentumok]. București, 1998, Arhivele Statului.
- Sorin, Mitu: *Iluzii și realități transilvane* [Illúziók és az erdélyi valóságok]. In Molnár Gusztáv és Andreescu, Gabriel: *Problema transilvană*. Iași, 1999, Polirom.
- Suta, Ion: *Transilvania: himera ungarismului iredentist* [Erdély: a magyar iredentizmus kimerája]. București, 1995, Editura Academiei de Înalte Studii Militare.
- Theodoru, Ștefan Gheorghe: *Transilvania: o pagină de istorie* [Egy történelmi oldal: Erdély]. București, 1995, Editura Mediaprint.
- Țurlea, Petre: *Monumente non-grata: falși martiri maghiari pe pământul României* [Nemkívánatos műemlékek: hamis magyar hősök román földön]. București, 1996, Bravo Press.
- Verdery, Katherine és Kligmann, Gail: *Romania after Ceaușescu: Post Communist Communism?* [Románia Ceaușescu után: posztkommunista kommunizmus?]. In Ivo Banac (szerk.): *Eastern Europe in Revolution*. Ithaca, London, 1992, 117-147.
- Zaciú, Mircea: *Ca o imensă scenă, Transilvania* [Erdély mint hatalmas színpad]. București, 1996, Editura Fundației Culturale Române.

(Összeállította: Constantin Iordachi és Marius Turda)

